Kalynets', Syl'vester
Bulo, ta mokhom poroslo

PG
3948
K31835
B8
1922

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR AEVO

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

Сильвестер Калинець.

Було, та мохом поросло.

Сильвестер Калинець.

BULO

Було, та мохом поросло.

НАРОДНІ ЛЕҐЕНДИ І ПЕРЕКАЗИ.

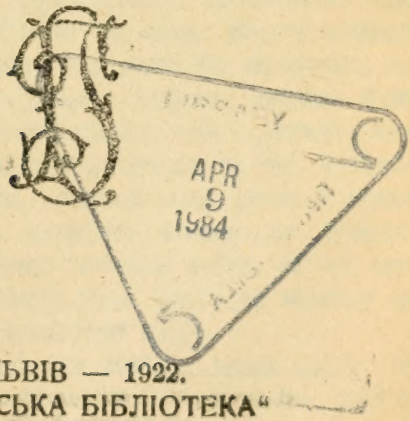

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

ЛЬВІВ — 1922.
„СЕЛЯНСЬКА БІБЛІОТЕКА“
ВИПУСК 6.

PG
3948
K31835 B8
1922

З друкарні Ставропигійського Інститута
під управою Ю. Сидорака.

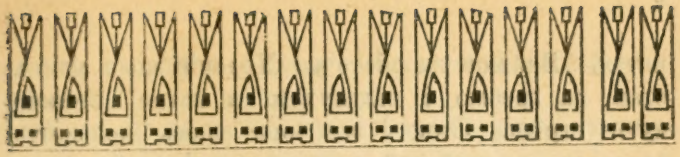

Козацька Могила.

„Тут спочивають мої милі козаки.“

Богдан Хмельницький.

Було це в місяци жовтни 1920 р. Ранок був похмурний Густі хмари переганяли одна другу й рідко де коли на одну мінуту показувалося смутне сонце, яке наче би відчувало, що туй-туй наступить чорна година, година жаху і трівоги, тому заслонювало себе густими хмарами, наче-б не хотіло дивитися на цей лукавий світ, повний крови, повний мук, сльоз і страждання. Не хотіло дивитись сонце, як палають злобні очі, як дрожать людські руки, готові кров пролити, готові убити брат брата за мізерну кісточку, за малий шматочок хліба.

Я, як звичайно що днини, мимо цього, що трівожна гарматна музика з крівавим весілєм зближалася чим раз блище, пішов до свого за-

няття. Вийшов за місточко Ходорів коло млина, став на греблю і надслухую з котрої сторони чути стріли. Стою і все мене щось непокоїть, здається що туй-туй начнеться крівавий аркан, бо чимраз голосніщі гримоти гармат від часу до часу давалися чути.

Не минуло багато часу, як з міста далися чути трівожні голосні крики жидів і жидівок: — „Большевики уже близько!“ Тут кожний наче збожеволів з жаху; утікає стрімголов один наперед другого з міста, щоби укритися від граду куль, бо машинові кріси начали чимраз живіще грати уже близько, на Ходорівськім полі.

Тут на греблю посходилися деякі люди, вигнані жахом з хат, та всіляко начинають собі толкувати „большевиків“ і війну. Одні говорять що туй-туй й-но не видно большевиків в місті, инші запевнюють, що „наші“ не допустять, — от як звичайно „сільські політики!“ Я тільки прислуховуюся одним і другим і нічого не говорю. Нараз за могилою, як Ходорівська цегольня, загреміла сильна канонада, аж ціле місточко трясеться, а гребля наче на ресорах хилибається, аж лячно стояти. . Аж тут один з „сільських політиків“, мій сусід Степан, відзивається до людей: — „Ого, аж теперечки ця канонада пробудить завзятих Хмельницького козаків!“ — Я видивився на нього цікаво, і не знаю, до чого

він це говорить. Але цікавість не позваляє мені довго мовчати. Питаю його:

— Степане! яких Хмельницького козаків пробудить ця канонада?

— Гм, або ви що, не знаєте нічого, що ондечки на цій горі, за цегольнею, в цій могилі, що на ліво, поховані Хмельницького козаки?

— Ні, не знаю нічого о тім! А хтож вам це оповідав?

— Так, так, поховані! сказав, похитавши головою Степан.

Хотів я довідатися ліпше про цю козацьку могилу, однак на жаль перешкодила нам гарматня куля, яка упала близько нас в став, а відтак кульки з машинових крісів начали чимраз блище свистати, так що ми мусіли з цего місця розійтися домів.

Я зацікавлений цею козацькою могилою, ходжу за Степаном, але його нігде не мож було подибати, бо коло Ходорова велись завзяті бої, та усе що жило, розбіглось по всіх усюдах. Аж під неділю затихла стрілянина, я йду в церков, та зустрічаю Степана, як дрімає собі під дзвінницею, бо ще Богослуження не було.

— Слава Ісусу Христу! — поздоровив я його.

— Слава на віки! — відповів Степан, протираючи заспані очі.

— Ви що, спите? — питаю:

— От, дрімається! відповів стидливо Степан.

— Певно в ночі не стали? — питаю знова, сідаючи біля нього.

— Та таки ні! Вчора під вечір, ми тільки полягали спати, аж тут хтось до вікна: бум, бум; — Хто там? питаю: — „Я“, чую голос з під вікна; що за „я“, питаю знова; — „Не питай богато, тільки відчини хату, то військо хоче кватеруватися!“

— Ага, подумав я собі, жовніри! І так мусів я встати, зробити місце на два коні, і вже більше не лягав спати, бо боявся, щоби мені решти сіна не забрали, тай теперечки дрімається! — А у вас що, не було жовнірів?

— Були також два коні, але досвідком відїхали до Рогатина!

— Мої також відїхали досвіта!

— Щож більше чувати коло вас? — Ага, ви колись то мені згадали, що за цегольнею на горі є могила, в якій поховані Хмельницького козаки! Чи це правда? — питаю.

— Певне, що правда!

— А звідкіля ви це знаєте?

— Я чув одного разу від Миколи Наконечного, як він оповідав, на острівци при косовиці, я як раз тоді косив в нього.

— А ви це добре памятаєте, як Микола оповідав?

— Трохи памятаю, але не все, бо як він це оповідав, буде більше як пятьнацять літ!

— Ага, то ви цего не оповіли би докладно?

— Ні, призабув, а навіщо вам цего?

— Я, знаєте, дуже радо списую такі історичні оповідання, хай знає світ, що і в нашім Ходорові, можна стрінути історичні памятки з бувальщини.

— Коли так, то цей переказ про козацьку могилу, оповість вам найдокладніще сам Микола, бо то чоловік поважний і письменний.

Я задумав, таки того самого дня, зайти вечером до Наконечного та довідатися про цю могилу.

Прийшов я до Миколи Наконечного.

— Гість в дім, Бог в дім — сказав мені на привіт Микола, та відложив на бік ґазету, котру як раз читав, зложив свої окуляри в пуделко, та просить мене сідати.

Я приступаю відразу до речі.

— Чи знаєте ви, чого я заблукав до вашої хати?

— Гм, то тільки Господь Бог знає мисли чоловіка і може вгадати, а я звідкіля можу угадати? — скажіть!

— Не знаю, чи вволите мою волю, я бачу ви заняті ґазетою, а я хотів вам трохи часу забрати.

— Як лиш о це розходиться, то я вже все вичитав, час в мене є, то говоріть, чим можу служити?

— Ви знаєте Степана з кінця?

— Знаю! — або чому питаєте?

— Він мені колись то згадав, за цю могилу, що за цегольнею на ліво, та говорив що в ній похоронені Хмельницького козаки. А я прошу його, щоби він мені оповів цю історію докладніще, то він мене відіслав до вас, кажучи, що тільки ви о цім найлучше знаєте.

— Ага, а ви нічого не чули про цю могилу?

— Ні!

— А навіщо вам так конечно знати о ній, що аж приходите до мене?

— От знаєте: одно що я дуже цікавий на такі історичні казки з давної бувальщини, а друге: що я хотів би про се написати...

— Ага, правда, ви пишете книжки, це дуже гарно, отже я вам оповім докладно так, як я про се чув, коли був іще парібком.

— Ви уже бачили діда-лірника, що на відпусті або ярмарці сівши, виводить при звуках ліри свою сумну пісню. А співає такий лірник

найрадше про страшний суд, про муки святих, про Миколая, про Алексея, про Варвару та про инші побожні річи, бо ними найскорше розжалобляє своїх слухачів. Ось такі народні співаки бували й давно. Співали вони світські пісні, про нашу бувальщину, про наше минуле горе, про нашу минулу славу. Ці пісні звалися: невольничим плачем, як була в них мова про горе турецьких бранців, — або думами, коли співалось у них про козацькі подвиги. Такий оден ліринк, коли я іще був парібком, вештався по відпустах і ярмарках. Я його знав дуже добре, бо він густо-часто заходив кожного четверга до Ходорова на ярмарку і лірою заробляв на життя. Отже одного разу, вертаючи з ярмарку, він зайшов до мойого вітця, прохаючися на нічліг. Мій отець, немав цього звичаю, щоби відмовити кому місця, кожнього подорожного приймав радо. Не відмовив і ліринкови. А що я дуже любив звуки ліри і пісні ліринків, так прошу я його, щоби дещо заграв і заспівав. І він начав співати гарні думи про походи Хмельницького, про Каньовського, про Марусю Богуславку і богацько инших. По відспіванню де-яких пісень, ненька дала йому вечеряти, а при вечері, зайшли ми в бесіду о татарах, як нападали на Галичину. Не завадить сказати, що мій отець, хоч були то часи кріпацькі, однак був письменний, він був тоді як

раз дяком в Ходорові, ось іще і псалтирю маю, на якій отець учився читати. Коли ми так, слово по слові згадали о татарах, козаках, зітхнув дід-лірник і каже:

— Ось і тут на горі за цегольнею є дві могили. В одній, що на ліво, поховані козаки Хмельницького, а в тій, що на право, поховані татари.

— Давно колись, оповідає лірник, на цім місци за костелом, що нині звуть його „Замком", був великий замок якогось польського князя. Вже в цих часах, коли ще Богдан Хмельницький жив і боровся за волю України з всілякими ворогами, з цего замку були тільки руїни, лиш з боку стреміла іще одна башта, з якої колись цей польський князь відстрілювався від ворогів. А тоді, з давен давна, наші люде терпіли від Татарів і Турків страшну наругу і муку. Але потроху і серед наших людей народжались борці, котрі мстились на Татарах і Турках за їхню наругу, і начали боронити свої села і посувати дальше на південь сонця Татар, а Турків проганяти з над берегів Дністра. Такими людьми були козаки. Одного разу, пятьнайцять Хмельницького козаків повертали з Молдавії через Ходорів, які відпроваджували Хмельницького сина Тимоша, котрий вибирався в свати до Лупули, в якого була гарна донька Олександра. Тоді як раз

в Ходорові і поблизьких селах були Турки на рабунках. Довідалися о цім козаки, задумали як раз в отцій башті відпочати. На лихо якось побачили їх шпігуни турецькі і в цій хвилині повідомили про це турецького Хана. І рушили походом густі товпи піхоти, кавалерії, жандармерії і сотні ханських героїв, щоби здавити, страшних бунтівників, що схоронились в самітній башті на „Замку". Огнистим залізним перстенем окружили Турки башту. Козаки і не думали піддаватись. Посипались стріли, та вони не принесли ніякої шкоди козакам на башті, за це вкрилось поле многими турецькими трупами. Вже вечір найшов на землю, а крівавий бій трівав без упину. Кулі турецькі відбивались від башти, не могли пробити камінних, твердих стін. Козаки куль не марновали. На рівнині, як на долони, змітали Турків одного по другім.

В ночі привезли Турки з місточка Ходорова сикавку, та задумали з далека обілляти башту нафтою, щоб її відтак в якійсь спосіб підпалити і таким робом удушити в димі і спалити отцем відважних козаків. Та і це не удалося. Як лиш ранне сонце засіяло, знова почався завзятий бій. Знова почалась зажерта стрілянина. Пятьнайцять козацьких героїв, добре знало, що їм прийдеться умирати Про це добре мірили. А як вже нестало куль, то рішились радше отрую покінчити своє

молодече життя, чим віддатись в руки злющим Туркам.

Так і сталось.

Коли вже вистріляли в Турків послідні набої, поломили на кусні свою збрую, щоб вона не попалась в руки ворогів і зажили отрую.

Стріли з башти замовки. Здивувались Турки і боятись якої зради, стали поволи й осторожно зближатись до башти.

Тихо кругом наче в могилі.

Турки ломлять заковані двері, — і з ляком відступають, бо перед ними лежить в смертних обіймах пятьнайцять козаків-героїв. А на лицях погибших, малюється радість, що так геройською смертію померли. А на устах їх, неначе заумерли слова: як то солодко умирати — з а в і р у і в і т ч и н у!

Цілий день Ходорівчане возили убитих Турків, за цю гору за цегольнею, як би не знати по якім страшнім бою. І тут викопали яму і поскидали убитих, та висипали могилу; є то як раз ця, що праворуч від цегольні. А тих пятьнайцять козаків-героїв похоронили також на горі, і висипали їм могилу, також Ходорівські люде, і то власне ця могила, що ліворуч від цегольні. На козацькій могилі поклали хрест.

Ця вість про цей геройський вчинок українських козаків, рознеслася швидко далеко і ши-

роко. І дійшла аж до гетьмана України Богдана Хмельницького.

По якімсь часі, коли Хмельницький був під Зборовом і Львовом, загнався був і в ці сторони. А довідавшись від Ходорівчан про своїх відважних козаків, що віддали своє життя, за віру і вітчину, удався на цю могилу. Казав привезти великий сучівский камінь, і на ньому написав:— „Тут спочивають мої милі козаки! Богдан Хмельницький“. Тоді оден міщанин, по цих буквах вирізав знаки в камени, які іще нині, коли би вичистив камінь з моху і землі, можна помітити.

Така то, після оповідання діда-лірника, історія цеї козацької могили! — сказав Микола Наконечний, хитаючи головою.

Ходорів, 1. IX. 1921.

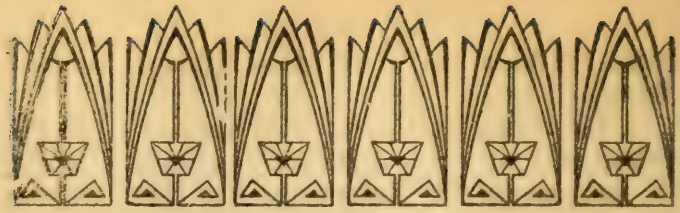

За віру і вітчину.

Ясне сонічко щойно викотилося зпоза не дуже високого горбка, засіяного буйною пшеницею, яка від легенького вітру хвилювала неначе хвилі синього моря, а золотисте сяйво сонця завитало у моє віконце, віщуючи погідний ранок. Пташка, що сиділа перед вікном у зеленому садочку, на старій дуплавій груші, яку мій небіщик дід, — царство йому небесне, — іще посадив, — начала виводити свої чарівні пісні, неначе заносила найщирішу подяку небесному Творцеві за щасливо перебуту ніч.

Я вже був зладився в дорогу до поблизького місточка на торг. Взяв я в торбу де якого харчу, та попращавшися в хаті з ріднею, пішов в дорогу.

Ранок був чудовий. Сонце на чистім голубім блакиті підходило все вище а вище, і чим

раз сильніще огрівало ниви, засіяні буйним збіжем... По сіножатах, лугах і зелених пасовисках, роса блестіла від сонця неначе перли, а з ніжних свіжих цвітів, умитих срібною росою, виходив ароматний запах, який оживляв воздух і наповав серце жадобою життя.

Пташки, граючися понад буйні ниви, і засіяні цвітами сіножати, виводили чудові пісні, неначе складали подяку Богові, за це, що світ такий чудовий.

Я вийшов за село на битий шлях, — і тут мене почали переминати, то вози повні жидів, їдучих на торг, то ріжні купці, що ішли пішком, то селяне, що гнали худобу, то селянки з курми, гусьми і качками, то дівчата й парібки, що поспішали в місто за своїми орудками.

Увійшов я половину дороги і дуже захотілося мені води, а тут біда, ані села, ані жерела нема близько, а до міста іще доброї пів милі. На щастя бачу, при дорозі біля камінного трираменного хреста, якому літа можна на сотки числити, сидить косар і клепає косу. — Ось, слава Богу — подумав я собі — тут певно при нім знайдеться збанок води.

— Дай Боже щастя! — поздоровив я косаря.

— Дай Боже і вам паноньку! — відповів якось зичливо косар.

— Даруйте, що я так сміливий до вас, чи нема при вас трошечки води напитися? — запитав я його.

— Води? а чому би не було, є. ось вам і збанок з свіжою водою, щойно приніс з жерела і пийте здорові! — Це сказавши сягнув рукою під терневий кущ і витягнув збанок води, прикритий хроновим листком.

Я радий, що стрінув так щирого чоловіка, взяв збанок, закропився свіжою, здоровою водою, а відтак віддаючи збанок, подякував і хочу відходити.

Косар змірив мене веселим поглядом і несміло заговорив:

— Ось, сідайте пане, та відпічніт собі, бо до міста іще далеко і ноги болітимуть: — роскажіть де що чувати нового в світі. Ви читаєте ґазети, то певно щось і більше знаєте, не так як я, що ціле життя проводжу лиш при одній чорній праці на поли, і то, коби хоч на своїм го і жалю не було би, а то по чужих нивах мушу товчи собою, щоби заробити на насущник!

— А маєте ви родину? — питаю його...

— Та ніби якась там є, але що мені з ньої, родина дбає за себе, а моєю нуждою ніхто не клопочеться! — сказав жалібно, похитавши головою, косар.

— Ні, про ваших кревних я не питаю, тільки про вашу рідню, чи у вас є жінка і діти?

— Ага, про це ви питаєте? Є, славити Бога, жінка і діти були, це трьох синів, як соколів виховав я, але який хосен мені з них? Ось, найстарший воював за Австрію, і десь був залапаний до Росії, і ще втогід писав з Сибірії, а тепер вже рік, як жадної чутки о нім нема. Середущий також пропав на війні без вістки, чув я, що був в італійськім полоні, але ще доси не вернув, не знаю, чи хоч жіє де сірома; — но а наймолодший був при січових стрільцях, а потім при українськім війську і десь над Дністром поклав головою, та відай на нім така сама геройська могила з хрестом, як ця, що криє вірну дочку вітчини, яка також віддала своє молоде життя за віру і вітчину! — Це сказав і з нього віч рясні сльози поплили.

Послідні слова за вірну дочку, яка віддала життя своє за віру і вітчину, дуже мене зацікавили. Присів я біля нього, витягнув тютюн і подав йому закурити, та й сам закурив, а відтак питаю:

— А що це має бути за одна, „вірна дочка вітчини, що віддала своє молоде життя за віру і вітчину“, о якій ви тепер спімнули?

— Не скажу вам пане, що це була за одна. Про це чув я лиш від людей, які опові-

дають в селі, що колись давно, мала бути така дівчина, що за віру і вітчину пожила смерти від татарина на цьому місци!

В цій хвилині розліпилася йому цігаретка, він зліпив її другий раз, закурив і каже:

— Цего ніхто вам докладно не оповість, хиба старий дід-лірник, якому люде в селі приписують сотку літ. Він чоловік бувалий, був у світі, а Галичину перемірив власними стопами. Отже, як чув я, він досвідком кождої неділі, заходить тут на це місце під хрест, і молиться, співає, грає на лірі тужливі думи про цю дівчину. Тому було би найкраще його спитати, а він певно щось цікавого за цей хрест вам оповів би, коли так конче бажаєте знати!

— А де він перебуває?

— Та він ніби перебуває в нашім селі, ось тут зараз за цим горбком, але його тяжко застати в дома, длятого, що він ходить по відпустах і торгах, та лірою зарабляє на життя.

Попращався я з косарем, та пішов у свою дорогу, але гадка про дівчину героіню не давала мені спокою.

Прийшла неділя. Досвіта іще добре не зоріло, бо звізди тільки почали погасати, я уже був в дорозі до цего, забутого історією хреста, щоби почути казку з старинних віків, з уст лірника-історика.

За годину ходу, був я вже коло хреста. Знайшов собі відповідне місце недалеко хреста, сів за широкий кущ лозини, щоби мене не побачив лірник, коли буде прямував до хреста і жду нетерпеливо, коли побачу старця з лірою, сидячого на могилі біля хреста, і почую жалібну думку з його старечих уст. .

Виринуло із за соснового ліса на погідний блакит небесний, веселе сонце. Розійшлася густа мрака і бачу: Межою поміж збіжа шкандибає мов голуб сивий старець, з лірою під пахою. Іде, підпираючися костуром, і прямує в сторону хреста.

Нараз почувся голос дзвона в селі, скликуючий вірних християн на утреню На голос дзвона старець відкрив сиву голову, перехрестився тричі, а зближившись до хреста, положив на могилу свою ліру, а сам уклякнув побожно і начав голосно молитись. Відтак сів на могилу, близько хреста і начав строїти ліру. По хвилі повів старими пальцями по стовпчиках, і жалібний хрипливий голос добувся з ліри, лірник покрутив корбою і з повної груди заспівав:

Гей, то не наступають, густі чорні хмари,
То ідуть в село гуляти дикії татари...

Ой не музика їм грає, тамки край дороги,
То заводять жінки, діти, сироти небоги.

Не вино вони спивають, ані мід ні пиво,
А невинну людську кровцю пють вони так живо.

...Трррр... тут струна урвалась і старець перестав. Витяг з кафтана синій платочок, утер рясні сльози, глянув на похилений віками хрест і тяженько зітхнув. Що діялося в його серцю, трудно угадати було, видно немала туга лежала на його серцю, бо свідчили про це сльози, які оросили його старечі лиця. По хвилі настроїв ліру, погладив сиву бороду і дальше завів:

Перегнали наче хмари ті війни і свари,
І забулось, як гостили в вітчині татари.

Літ чотириста з накладом, як могила стала,
Як під Ханськими слідами вітчина стогнала.

Як стогнала, як палилась, тьмилася від диму,
Як в Галичині женився Менґлі Герай з Криму.

Літ чотириста з накладом, як на цьому полю,
Святкував Менґлі вінчання, брав попівну Олю.

І як тутки святкувалась крівава гостина,
Як в могилу віддалася молода дівчина.

Скінчив старець цю пісню, уцілував могилу й хрест, та в важких роздумах, схилився на ліру і наче начав щось з собою шептати, но що, це знає хиба лиш він і Бог.

І я задумався. Пригадав нашу бувальщину і біль стиснув за серце. Наче бачу, як орди татарські набігали на нашу землю, наче не

вздержані, гнані сильною бурею, чорні хмари. — в одній хвилі руйнували все, що лиш могла досягнути їх жадібна рука: гуляли по руських землях дикі орди наче ця повінь, що прудкими своїми водами нищить людей і людське майно. Гинув невинний люд під сильним ударом татарської дичи і нікому не було помилування; ні старцеви, ні жінці, ні дитині; одні гинули від татарських спис, а инші, що не могли втечи в ліси і в яри перед кровожадним ворогом, діставалися яко бранці в тяжку неволю...

Куди тільки ступила нога поганого татарина, там заумерло всяке життя, а яко сліди по них, зіставали недопалені згарища, руїни знаменитих городів і богатих сіл та стирти людських трупів і костий Зойк, плач, стон живучих і умираючих зливались з переразливим краканням хищих воронів і круків, роздираючих останки людських трупів.

А потім, як минулися татари, чи загоїлись рани нашої країни? Ні! Оці рани роз'ятрювали нові вороги, наші муки й злидні переходили від роду в рід.

А сьогодня чим є наша країна? Одно цвинтарище. Кругом руїни й могили.

Тому то, як глянеш оком на руїни й могили, пригадай собі брате оцих борців, що свої голови поклали за рідний край, та полюби цю

нашу безталанну країну так, як любили її ці всі герої, що кістками своїми рідні поля засіяли.

Як побачиш брате могилу серед піль, пристани над нею, поплач нишком та подумай над нашою недолею, як оцей лірник старець, котрий плаче тут над могилою й марить нашою минулою славою.

Поплакав і я, обтер рукавом сльози та підходжу до лірника і поздоровив його:

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки! відповів старець.

— Дідусю! — промовив я, сідаючи біля нього: — здається мені, що ви не будете гніватися на мене за це, що так сміливо і не прохано, сідаю біля вас..

— Ні, борони Боже! сідайте, даймонато, та скажіть, яке діло маєте до мене? — відгомонів лірник.

Тут я розповів йому усе, що мене тут привело, а дідусь глянув ласкавим оком на мене, та промовив:

— Добре! — Оповім всьо, що тільки знаю, докладно так, як то иноді, оповідав мені небіщик мій господар, Михайло Підсадочний, земля йому пером, як я хлопчиною служив у нього за пастуха і погонича.

Було це весною, памятаю в самий Страстний тиждень, поїхав я з господарем в поле орати...

А тоді, не було іще таких вигідних, залізних плугів як нині, лиш орали, або ліпше сказати, рили землю звичайною гілякою, яка з коріння виростала наче вили: отже одну гіляку відтинали коротше і затесували її на гостро і це служило як нині залізна бляха плуга, а ця довша гілька була яко ріґіль, до чого привязувалося коня. Отже часом, даймонато припустім, треба було, коли їхалося орати, зі дві або і три таких гіляки брати з собою, бо як такий „плуг“ розчіхнувся, то закладали другий. Отже орали ми цю ниву, на якій бачите цей хрест. На полудне випрягли ми воли, дали їсти, а самі посідали тут, де ми сидимо, і вижидали полуденку, який мала нам винести господиня.

— Чи знаєш Грицю, — повідає мені господар, — на яку памятку стоїть цей хрест?

— Ні! — кажу я йому: — бо звідкіля це мені знати, прецінь ніхто мені іще о цім не оповідав, ледво, чи хто знає в нашім селі, де що про цей хрест?

— Ось послухай! — каже мені: я оповім тобі цю історію, тільки запиши собі на завжди в своїм серцю, на памятку, і наслідуй любов до вітчини геройки мойого оповідання А як тебе хтось колись буде питати про цей хрест, то не лінуйся йому оповісти так, як я тобі оповідаю нині!

„Було це давно, — дуже давно, як іще дикі бісурмане, під полководством зловіщого кримського хана, Іслям — Гирея, хмарами, наче хищі круки, закрадалися до нашої Галичини на Поділля, де міста і села пускали з димом, майно забирали з собою, людей убивали, а молодих, гарних дівчат брали з собою до своїх гаремів. В тих то часах, повних смутку і трівоги, в Подільськім селі над Золотою Липою, жив оден священник. В нього була дочка одиначка Оля, так пишна наче майова квітка, так гарна мов Дністрова Русалка, а любима як Маруся з Богуславя... Цей священник гордився красою своєї дочки, неначе Кочубей Марією, а стеріг її, як ока в голові, бо Оля була в домі цілим щастєм і скарбом. Про пишну її вроду, не тільки на широкім Поділлю, але також і на великій Україні знали, та посилали за рушниками до неї самі богаті полковники та сотники. Приїздили сватати з Трембовлі, Галича, Львова, а також були і з Харкова Полтави і Київа. Хто тільки глянув на Олю, так вже і закохався, бо не тільки що краса свіжого личка давала принаду, але також і мова її кожного притягала, неначе чаром до себе. Між иншими прислався в свати попівський син Іван, бувший сотникои козацьким в Гетьмана Богдана Хмельницького Іван був молодець літ около двайцять шість, високий ро-

стом, з чорним густим волосєм, з маленькими чорними устами, широкий в плечах, здоровий, а постава в нього: неначе уродився для Олі. І недовго, даймонато приступім, спорили на тему заручин, бо коли побачила Оля, так гарного сотника в себе, так і в одній хвилі закохалася в нім".

Тут лірник закашляв. Відтак підсунувся близче до похилого хреста, обтер синим платочком густий піт з морщиного чола, загорнув до гори сиве волося на голові і начав строїти ліру. рууууу . рууууу.. рууууу... а коли настроїв, схилився над нею, покрутив корбою, повів пальцями по стовпчиках і завів трясучим голосом пісню:

У попа — велика, гарна,
Хата на помості.
До попа з Трембовлі, Львова,
З'їхалися гості.

З'їхалися самі знатні,
Сотники боярп,
І гетьманп на вінчанне,
Вибраної пари.

Гарної на всьо Поділля
Попівної Олі,
Та Івана поповича,
Сотника з Трембовлі.

Скінчив пісню. Зітхнув, поглянув з усміхом на мене, поклав ліру під хрест і начав дальше своє оповідання:

На чім я скінчив? — Ага; „Оля та Іван чулися обоє щасливими, і обоє раді були як найскорше злучитися на все життя. І діждалися цеї хвилі. Місяць по сватанню, на попівщині отця Нестора, батька Олі, зачали лагодитися на весіля. Вже цілий тиждень перед весілєм, даймонито припустім, приготовлювали ріжні присмаки і напої на весіля, пекли білі пшеничні книші, коровай, колачі, мясо, ковбаси, робили яблічник, сливовицю і всьо, що лиш до весіля потрібно було Нарешті прийшла та найвеселіща хвиля. З'їхалися з ріжних сторін кревні, сусіди, заграла гучна музика дрібненького козачка, веселої коломийки, убрали коровай, засіли до вінця і началося весіля Дружки убрали, даймонато припустім, Олю до вінчання, розплели коси, убрали стяжочками, і зеленими міртами, посадили на посаг батька і неньку, привели молодят, щоб родичі поблагословили і щасливо випровадили до церкви, співаючи: „Похильноє деревце, калинонька!“

Музики заграли і в тім нагло вчинився трівожний шум, що татари уже в селі і начали свій кривавий танець. В хаті вітця Нестора стало замішання, бо ця трівожна вість неначе

громом поразила гостей, які розбіглися куда могли, щоби укритись перед диким ворогом.

Начався крівавий танець. Закурили свої страшні люльки. Горить село. Людей нещасливих рабують, кого подибають, мордують диким способом, відрубують голови і підносять на ратища, дітей кидають в огонь, жінкам відрізують груди, скрізь плач, стони і зойки, заступи Боже, даймонато припустім, чисте пекло в селі. Люди всьо лишають, тільки з душою втікають в ліси, поля і скриваються, щоби не попасти в руки диких бисурманів. Коли вже так досить напилися християнської крови і обловилися людським майном, так мов бісові сини, винеслися з села. Отже це нещасте не минуло і Олю, взяли її з собою в полон, таки в весільнім строю, як була прибрана до вінчання. Коли так з рабованим людським майном, і спійманими дівчатами, гнали татаре до Криму, так на цім полі, що ось бачите, були розложилися табором.

Но тоді, коли це діялось, не було цих піль тільки скрізь були густі ліси, з яких неначе послідний свідок, зістався кусник ліса, що ось перед нами, який називається „гайки“. Отже іще нині можна там знайти багацько вертепів та безоднів, в яких давно укривалися християни, даймонато припустім, від татарів. Як я вже сказав, на цих полях були розложилися татаре та-

бором. І як раз на цьому місци, як сидимо, було шатро кримського Хана Ісляма Герая. І коли тут стали бенкетувати в шатрах, приказав цей зловіщий Хан, припровадити до себе усіх спійманих дівчат, щоби вибрати собі яку із межи них до свого Гарему. І, даймонато припустім, розказ Хана був виповнений. За хвилю коло його шатра стануло двіста молодих гарних дівчат. Він перейшов по при всіх, і передовсім впала йому в око краса Олі. Отже приказав своїм жовнірам забрати дівчат, а зіставити Олю. Хан впивши свої дикі очі в свіже лице і гарний стрій Олі, та погладившися по рідкій, чорній бороді, взяв її за руку і сказав:

— Ось бачиш Галичанко, яка ти гарна і мила. Ти повинна гордитися цим, що я із поміж двіста инших дівчат, вибираю собі тебе одну, яку хочу ущасливити. Тішся і радуй мила Галичанко, що не будеш подібна другим невільницям, не будеш ні перед ким згинати своєї голови, тільки ще перед тобою будуть падати на лице другі невільниці. Ти зістанеш моєю жінкою. Всьо, що тільки забагнеш, будеш мати. Будеш в шовкову одіж убиратися. Будеш сидіти на золотім троні, а сто невільниць тобі буде служити, тільки полюби мене, забудь на родину, покинь свою християнську віру, а присягни, що будеш вірною мені...

З великим смутком дивилася Оля в лукаві очі Хана і слухала ці страшні хоч облесні його слова. Нарешті набрала смілости і відваги, видерла свою руку з рук Хана, поступила один крок назад і рішучо відповіла:

— О підлий Хане! я вчинити цього не можу, щоби я свою святу віру покинула, а приняла вашу бисурменську, щоби я свою дорогу країну, зрошену кровю батьків забула; я за віру свою і за вітчину і життя кождої хвилі готова віддати! Для мене нічим є твоя ласка, нічим є твій замараний кровю золотий трон. Не хочу бачити твойого добра, ані невільниць, яких маєш без числа, і мов звір без серця спрягаєш їх в ярмо, і як хижий лев обходишся з ними, а плач і сльози їх за родиною — не зворушать твого закаменілого і лукавого серця!

Коли Хан почув такі сміливі слова з уст молодої невільниці Олі, розлютився як біс, даймонато припустім. Зі злости цеї аж мінився. Ставав то синий, то білий. Нарешті заскреготав лукаво зубами, і не надумуючись богацько, виняв з широкої похви кривий, сталевий меч, і ударив міцною рукою в шію нещасливої. По хвилині кровожадний меч був напоєний свіжою християнською кровю, а голова Олі, мучениці за віру і вітчину, відлучилася від тіла. Тіло упало

на місци де стояла, а голова відкотилася о два кроки наперед.

Відтак опустили дикі орди ці поля і пігнали до криму, а Олю в крові зіставили на цьому місци. А було це досвітною порою в неділю. Добрі люди тогоже села з великою пошаною похоронили тіло молодої мучениці, висипали цю могилу і здвигли цей камінний хрест на вічну памятку, що на цьому місци отака страшна подія сталася, що молода дівчина так вірно кохала свою рідну країну і віру батьків, що і життя свого молодого не жаліла віддати за ці скарби.

Такі то були колись, даймонато припустім, сумні часи, коли забігали в нашу країну дикі татаре. До нині неодно забулося, що колись діялося, хиба деякі пісні, виспівують про давну долю нашої країни, та про татарську неволю, в якій дзвонили залізними кайданами наші батьки.

Скінчив лірник, поглянув на мене, і зітхнув глибоко. А я сиджу мовчки біля нього, та свої думи сную і берусь записати усе, що чув...

Ходорів, 25. VIII. 1921.

Чернець Стінка.

Було це в зелену суботу. День був погідний і ясний. Сонце, яке хилилося до спочинку, розсівало останні проміння понад сосновий бір, а в західні віконця хат пускало останнє сяйво, неначе прощалося з людьми на добраніч. Люди, які покінчили свої денні праці, вертали чим скоріще в свої хутори, але вертали не голоруч, тільки усі майже несли зелену липу, щоби замаїти нею завтра рідню стріху. Малі хлопці уже від полудня вешталися понад поблизькою рікою Площею, з очеретами, щоби після прадідного обичаю застелити ними хату і подвіря.

Я, по цілодневнім заняттю вийшов також над ріку, щоби відітхнути свіжим воздухом, і приглянутися, як то хлопці, одні на перед других, весело вижинають очерети, бігають сюди-туди, тішучися зеленими святами. Вийшов я аж під камінисту гору „Стінку“, яка видніється на полудне від Ходорова в віддаленню о яких два

кільометри. Тут стрінув я свойого знайомого сусіда, шевця Михапька, який сидів на мураві під горою, крутив папіроску, а біля нього лежали гіляки зеленої липи.

— Що ти тут робиш? — спитав я його.

— Ось бачиш що, ходив за липою на зелені свята, а трохи змучився так і сів, роблю папіроску, щоби не скучилося!

— Та чому аж тут, блище не було нігде? — питаю, ставши проти нього.

— Е, куди буду шукати, я уже тут іду що року, як би до свого! А ти що, вже маєш на завтра май? — питає мене Михапько, запалюючи папіроску.

— Певно, що маю! бо на віщо мені кудись ходити, коли біля моєї хати росте липа?

— Ага, правда! видиш, я цілком призабув, що в тебе є своя липа!

— Е, коби так що иншого було, а липа це дурниця!

— Не дуже дурниця, але своя вигода, непотрібно лазити кудись, ось так як я нині, що був бим туй-туй в нещастє упав!

— А то в яке?

— А ось, вирубав пару гіляків, хочу злазити з липи, а тут лізе дик, а такий великий, що аж лячно!

— А він тебе не бачив?

— Мабуть ні, бо пошкандибав дальше!

— А куди?

— Поволікся туди, як „Дзвінка!“

— Яка „Дзвінка?“

— Ось маєш тутешного обивателя, а не знає, що тут під горою в вільхах є долинка, яку кожда дитина „Дзвінкою“ називає.

— Їй Богу не знаю, перший раз бо чую від тебе!

— То ти направду нічого не знаєш о „Дзвінці?“

— Я знаю за Дзвінку, але за цего, що то, знаєш, колись Довбуша застрілив!...

— Е, ге, ге, то знова що иншого! Але за це місце коло Ходорова таки нічого не знаєш?

— Ні!

— Ось тут, як ця ріка допливає до Добрівлянського ставу, є долинка, яка називається „Дзвінка!“

— А чому її так називають?

— Кажуть, що тому, бо давно колись тут в ріці просто цеї долинки утопився дзвін!

— А звідкіля би тут дзвін узявся?

— Оповідають, що тут колись давно на цій горі стояла церков!

— Хто оповідає?

— Люди!

— Які люди? а ось я нічого о цім іще не чув!

— Отже власне, мені тому і дивно, що ти нічого не знаєш. Но, а за гору „Стінку“ також нічого не знаєш?

— Таки ні! — А ти знаєш?

— Певно, що знаю!

— На таке то ти розумний чоловік, історик!

— Історик не історик, але знаю! Ось послухай, а я тобі розповім докладно, так як я чув.

Я сів собі біля нього, а він начав таке оповідати:

— Пригадую собі, як я іще термінував у свойого майстра. Правда, був він прикрий чоловік, але за те, як щось було йому по серцю, то був дуже добрий. Було нераз, як коли поверне з місточка, де густо часто ходив купувати шкіру, а ликнув там горівки, яку дуже любив, (ось як звичайно швець), так любив богацько оповідати про давні часи

Хоч не був він письменний, але за те мав гарну память до всього; як що, було, раз почув, то не забулось в його голові ніколи.

Одного разу під неділю, мій майстер мусів конечно укінчити на неділю одному чоловікови чоботи; а доперва в суботу начав їх робити. Тож вечером, щоби мені не дрімалося при ро-

боті, був на це хитрий, та оповідав мені гарні, цікаві казки, а так складно, що не мож було від них відірватися; слухав бись і дві добі, а спати не хотівби. Між иншими раз зговорився він, от так, як ми нині, за цю „Дзвінку“, за гору „Стінку“ і таке мені оповідає:

Буде тому вже многосот літ, коли іще Галич був столицею Галицького князівства, а в нім панував князь Данило. Одного разу улаштував він великі лови на диків і рогачів. Гонючи за звіриною, загнався і в ці сторони. А треба знати що тоді іще тих сіл не було, що нині, ані Ходорова, ані других, тільки скрізь були відвічні ліси, в яких вигідно множилася звірина. Князь Данило гонючи за рогачом, загнався в густий ліс і заблудив, не знав куди вийти на головний шлях. Отже зліз з коня і продираючись поміж гущавини, та шукаючи дороги, стрінув в скалі печеру з гороженими дверми, до якої була досить добре видоптана стежка. Зжахався, коли побачив це, думав, що може тут переховується гніздо опришків. Але додав собі відваги. Привязав коня до дерева, зняв з себе лук, напяв стрілу і пустився до дверей. Лиш що-йно хотів відчинити двері, аж тут двері самі відхилились, а з за дверей виглядає старець, з сивою бородою, в довгій волосянниці.

— О, витай, милостивий пане, князю Данило, — сказав старець радісно, відхилячи лучше двері, та запрошуючи князя до середини.

Подивився князь на старця і дивно йому стало, звідкіля старець знає, що він князь, та іще назвав його по імени.

— Дякую гарно, Божий старче! — відповів князь і ввійшов цікаво до середини, щоби побачити обстановку печери пустельника, яка складалася з трьох камінів. Один довший камінь при стіні, це було ліжко, другий на середині печери висший, був яко стіл, а третий низший, це була лавка, на яку сідав до стола. На столі був старий деревляний хрестик з розпятим Ісусом і дві книги. Одна біблія на старославянській мові, а друга Псалтир, обі оправлені в шкіру з оленя, таки не виправлену.

— А звідкіля ти старче знаєш, що я Галицький князь Данило, чи ти мене коли бачив?— запитав князь, сідаючи біля стола.

— Ні, милостивий пане і князю! Я не бачив, але я мав цеї ночі сон, щоби я приготовився, бо до мене має загостити Галицький князь Данило. Отже думаю, що нікого иншого не бачу перед собою, тілько цего милостивого князя, о якім я снив.

— Так, справді, я князь Данило... говорив князь, оглядаючись, та утираючи платочком піт з чола.

Старець тимчасом кудась зчезнув і за хвилину поставив на стіл, перед князя, збанок свіжого пчільного меду і мале глиняне горнятко, в яке налив того меду, та подаючи князеви, сказав:

— Ось і мід, милосивий князю, пий на здоровлє своє, а за хліб вибачай, бо я вже не памятаю, коли я його їв

— Нічо, нічо, спасибі і за це. Хліб буде в моїй торбині, коло коня, піди і принеси його тут! — сказав князь, знявши шапку Старець пішов, і півидко вернувся зі шкіряною торбою і поклав її на стіл.

— Щож ти тут робиш старче Божий! — запитав князь, беручи горнятко до руки.

— Ось що, Бога молю, покутую за гріхи! — відказав старець.

— А довго вже, як ти перебуваєш в цих лісах на самоті?

— О, довго князю, довго, буде уже яких шістьдесять літ!

— А скільки тобі літ?

— Мені буде тепер всего 30 літ!

— Як то? Ти перебуваєш на самоті 60 літ, а кажеш, що маєш тепер всего 30 літ?

— Так!

— Як це? — я не розумію!

— А так, милостивий князю, я 30 літ був в тих лісах опришком, рабував перехожих людей, убивав невинних і т. д. Опісля я покаявся, і заложив собі покуту, до смерти перебувати в цих гущавинах і безнастанно молити Бога, щоби змив грішні плями з моєї душі. І ніколи я не виходжу з відтіль, і нестрічаюся з жадними людьми. Отже я уже так на покуті тут перебуваю 30 літ, і лиш ті 30 літ числю, що жию, а ці прочі ні, бо я жив тоді для чорта!

— Добре! — но а яким ти чином прийшов до опамятання, щось покинув розбишацьке ремесло, а ступив на шлях покути? — запитав цікаво князь.

— Богато тут говорити, милостивий князю, але однак на бажаннє твоє я готовий розказати, єсли моє оповідання не буде тебе мучити! — заявив старець жалібно, похитавши головою.

— О ні! мучити мене не буде, бо надіюся щось цікавого почути! — відказав князь.

Старець сів на своє камінне ліжко, і по хвилі мовчання візвався: — Ось послухай, милостивий князю, а оповім тобі коротко про ціле моє життя:

Мій батько був сотником козацьким при князю Романі. Відбував з князем всі воєнні по-

ходи, та накінець в битві під городом Завихостом зістав мій батько убитий. Ненька зісталася вдовою, а я тоді мав ледви оден рік Одного разу ненька пішла до поблизького ліса по ломаччя, (бо треба знати, що ненька моя по утраті батька жила в крайній нужді), а мене зіставила спячого в колисці. А мешкали ми за селом, близько ліса. Тимчасом циганка, яка укривалася з бандою опришків в лісах, украла мене і занесла в печеру, в якій мешкала з опришками. Там я ріс по дикому до трийцятого року. Коли мені було десять літ, уже мене опришки брали з собою на рабунки і приучували всіляких штук в рабунках і, я так був надався до всього, що не було відважнішого опришка понад мене. Отже мене товариши за то дуже любили. Так перебув я з ними до трийцятого року. Одного разу перед вечером, коли я чатував на прохожих в одній гущавині, надійшла якась старенька бабуня. Я пізнав зараз, що вона бідна, бо була лихо одіта, стара і пошарпана хустка укривала її голову, а на плечах несла невеликий тлумачок. Я знав з цего дуже добре, що у неї нічого доброго не найду, тільки так, щоби де що від неї довідатися, задержав я її. Вона сарака не мало настрашилася мене. Поблідла, як стіна, а тремтіла як осикове листя коло мене, я її утихомирив і обіцяв нічого злого не вдіяти, лиш товаришити їй

кусок дороги аж за ліс. Так ідучи з нею, довідався, що вона ішла на відпуст. молити Бога о розраду для своєї душі. В довшій бесіді зачала розказувати про свою дитину, яка перед трийцяти роками пропала без вісти Тут прийшло мені на думку, як мені нераз прибрана моя мати-циганка оповідала, неначе казку, що то вона мене украла у одної вдовиці, і тепер розгадав я собі, чи це не буде моя рідна ненька? Але щоби як слід довідатися правди, нагадав я за невеличкий срібний хрестик, з яким мене циганка украла, та який я все на груди носив, — розчіпив я плащ і сорочку, та показуючи на грудях хрестик, сказав: — Чи пізнаєш цей хрестик? Старенька, коли це побачила, закричала з невимовним запалом: — Ах хрестик! Це мій хрестик! цей самісенький, який дав мені муж, коли прощався зі мною, від'їзджаючи на війну; він приказав, щоби я ним хоронила рідну дитину. Я повісила хрестик дитині на шію, муж не вернув, а хрестик враз з дитиною мені забрали А тепер, як то Господь Бог дає, знова вертає мені цей хрестик, а враз з ним і згублену дитину. Тиж між син, моя дитина! Я припав до мами і цілував її ноги і руки. Ненька мене підняла і тулила зі сльозами до свойого материнського серця. Я тоді відкинув від себе розбишацьку збрую, і удався з неньковю на відпуст Там вислухав

и побожно Службу Божу, перший раз в життю, і чув проповідь, яка зворушила так моє серце, що зразу отворила мені очі, та вказала дорогу нового життя Так пережив я з ненькою всего оден рік. Коли ненька померла, постановив я за покуту покинути світ і знова удатися в ліси, але вже не на рабівництва, тільки, щоб молити Господа Бога прощення за всі мої злі учинки, і тут вже за Божою помічю переживаю трийцять літ!

— Сказавши це старець, похилив голову і просльозився.

— Не плач, видно, що тобі Господь Бог простив всьо, бо ти не з своєї волі став опришком.. — сказав князь, побачивши в нього сльози.

— По чім я можу пізнати, що Бог простив мені мої тяжкі гріхи? — відповів старець, утираючи рукавом сльози.

— Що о тобі Господь Бог памятає, можна судити хочби і по цім, що ось нині зіслав на тебе сон, який віщував тобі стрічу зі мною! — сказав князь, встаючи з лави. Підвівся за ним і старець і оба вийшли на двір.

— А як ти називаєшся? запитав дальше князь.

— Борис Стінка!

— Гарно! я тут незадовго знова тебе відвідаю, а тепер вкажи, куди близче вийти на го-

ловний шлях, ведучий до Галича! — спитав князь, сідаючи на коня.

Тут Борис відпровадив князя на головний шлях, а відтак, коли повернув до своєї печери, зачав молитися за князя, щоби Господь Бог щасливо запровадив його до Галича.

Князь Данило не забув за Бориса, бо таки ще цего року, на тім місци, де була печера Стінки, побудував церков та монастир, в якім поставив Стінку ігуменом На жаль не довго стояла ця церков. За пару літ, як тільки начало розцвитатися тут монаше життя, напали на монастир дикі татари, монахів поубивали, майно церковне заграбили, а ігумена Бориса привязали до дзвінниці, котру відтак запалили. І згорів монастир і згоріла церков. І в часі пожару урвався найбільший дзвін і покотився з гори в ріку, і власне тому це місце називається „Дзвінкове", а гора „Стінка" має назву від імени пустельника Бориса Стінки.

Скінчив своє оповідання Миханько, а я питаю: — Гарне оповідання, але чи це правда, що тут в ріці знаходиться дзвін?

— Кажуть, що правда! Ось ще недавно буде тому може яких пятьдесять літ, це оповідав мені мій батько, був тут оден чоловік Гаврилко. Правда, був він бідний, бо навіть немав своєї хатчини, але бідний був лише для того,

що не хотів до жадної праці взятися. Його цілим заняттєм було риболовство. Отже закрадався ночами або досвідками до ставу або до скарбових рік і наставляв сіти, кузульки на рибу, або ловив вудкою. Одного разу, а було це досвідком на самий великдень, він, як звичайно не зважаючи на неділі і свята, яких ніколи не святкував і до церкви не ходив, ловив вудкою рибу. Сів собі на беріг, який нині „Дзвінкою“ звеся, накинув вудку і очікує, коли рухнеться поплавець, даючи знак, що до гачка береся риба. В церкві, як раз озвався перший гук вистрілу з моздіра, який подав знати початок воскресної утрені. Нашому Гаврилкови байдужно це було, що нині таке велике свято, сидів собі спокійно на березі, вліпивши очі на поплавець вудки. І в часі коли озвалися нараз всі дзвони, сіпнуло щось вудкою і він радісно підтягає до гори в надії, що до гачка взялась велика риба. Но завівся, бо коли підтягнув вище, побачив, що це не була риба, тільки дзвін. Він крикнув зі злости: — „А то що за чорт такий тяжкий!“ І в тій хвилині дзвін зірвався, потягаючи за собою Гаврилка під воду. І від тоді, кажуть, що на цьому місци на Великдень, коли приставити ухо до берега, чути гомін дзвона і людські стони під водою.

Так бесідуючи, дійшли ми до села, і Миханько прощаючися зі мною, додав: — Пожди,

а на Великдень підемо там на „Дзвінку“ і переконаємося, чи це правда!

— Підем, як дочекаємо! сказав я і розійшлисьмося.. Тимчасом, заким сам переконаюсь, чи це правда, списую оце передання, може воно кому припаде до серця, бо з него може неодну гарну науку вишукати собі чи то старий, чи молодий.

Ходорів, 20. X. 1921.

Заклятий льох.

Якщо-йно начав читати книжку „Скарби віків“ К. Поліщука, як від моєї кімнати відхилились двері і увійшов оден знакомий столяр. Як він називається, зараз я призабув, потім як припімну собі, так вам скажу, а зрештою, що вам з цего прийде, як будете знати його імя, думаю, що ви й так повірите мені, як вам оповім це, що чув від того столяра.

— Що читаєте такого цікавого? запитав він мене, заглядяючи у мою книжку.

— А ось бачите, читайте! — відповів я йому, показуючи напись книжки.

— Що, це: „Скарби віків?“ Ах то мусить бути щось цікавого в цій книжочці? — запитав мене.

І в цій хвилині взяв до руки книжочку, витягнув з лівої кишені, завинені в синім платочку, старі окуляри, поставив на ніс і начав переглядати книжочку і бурмотіти щось сам до

себе. По переглянненню книжки, подає мені її назад і просить:

— Ану, перечитайте дещо, бо недовиджую, а я бачите дуже цікавий.

Я не дався багацько просити, лиш таки зараз відчинив книжку і перечитав останню леґенду, яку мій знакомий з великою увагою вислухав, роззівивши губу, наче хотів би всі слова проковтнути. По перечитанню, він зітхнув, як не знати по якій тяжкій праці, подумав щось хвилину, а усміхнувшися, каже:

— О, го, го-о-о! таких байок назбирав би по селах світ білий, шкода що я не умію так писати, я би також написав таку, як ви прочитали, леґенду!

— Скажіть мені, а я де щось також пишу, отже і вашу леґенду напишу та дам видрукувати книжку, нехай читають і другі люди!

— Коли так, то дуже файно, я вам розкажу одну таку леґенду. — А може ви за ню вже знаєте?

— А то яку?

— А про заклятий льох, той, що знаходиться в Ходорові, за цегольнею, коло ставу.

— Ага, за цей льох думаєте? — Дуже гарно! розкажіть, бо я о нім знаю лиш тільки, що він є, але його історія мені не знана.

— Коли так, то ось послухайте: — сказав Антін (ось тепер пригадав я собі, як він звався). Витягнувши деревляну табакерку, понюхавши російської, подав мені, пчихнув двічі, сів на ослін і почав таке оповідати:

— Буде вже цьому яких пятьдесять літ, як я був ще малим хлопцем і по полі пас худобу. Припоминаю собі одного разу, коли я пас корови за ставом, і коли на цій горі за могилою, одна корова зайшла в очерети, пішов я її завертати; біжу за коровою і бачу в кущах лозини льох. А пас тоді зі мною оден старий громадський пастух Онофра, він вже давно небіщик, хай з Богом спочиває і коли я намітив цей льох, запитав його, що це за яма. Він любив богацько де що цікавого оповідати, тай каже мені таке:

— Давно колись, давно дуже, в нашім містечку Ходорові, там де нині город, який зветься „замком", колись мав стояти величавий замок якогось лицаря В него був син одинак, який відзначався прегарною вродою. Одного разу, прийшов до лицаря богатий купець, який мав бути його далеким кревняком, і попросив лицаря, щоби позволив свойому синови удатись з ним до Львова, де цей купець жив. Лицар на це згодився Коли прибули на місце, станули в дикім, густім лісі, і цей купець, який був властиво ча-

рівником, казав хлопцеви увійти в одну темну яскиню і звідтам принести чародійний дзбанок. Хлопця огорнув великий страх, однако мусів увійти до глибокої, темної яскині, потім дістався до прегарної кімнати, де на золотім столику побачив цей збанок, а навколо нього богацько золотих і дорогих камінів. А що хлопець швидко не вертався зі збанком, так чарівник зачинив яскиню величезним каменем, і хлопця погребав живцем. Хлопець через неосторожність діткнувся устами о збанок і вмить явився йому дух, і запитав, що собі від него бажає. Хлопець, дріжачи зі страху, відповів, що нічого иншого не бажає, як лиш дістатися назад до свойого батька, та взяти собі на памятку оцей збанок. І тут нагло його бажання сповнилося. Отже теперечки хлопець спізнав силу чародійного збанка, за діткненням котрого являєсь дух, який на кожний поклик стає в пригоді. Зараз приказав духови накрити стіл, з найліпшими, смачними стравами, і приказав принести собі як найгарнійшу одіж. В тім часі оден якійсь лицар в горах мав дуже гарну дочку на відданию, тільки що ніхто не мав щастя до неї. Він уже давнійше знав її, і навіть був закохався, і конечно бажав цего щастя, щоби з нею подружитися. Отже взяв до уст чародійний збанок, і попросив духа о сорок козаків, гарно одітих, на бистрих конях, а сам

убрався в гарну золототкану одежу, яко царевич, та на пишнім кони, окружений козаками удався до замку в гори.

Гірський лицар, коли побачив такого гарного і богатого царевича у своїм замку, привитав його з найбільшою пошаною, приняв його за зятя і в коротці відбулося вінчання при участи многих гостий. По вінчанню забрав він жінку до свойого батька, тут до Ходорова. Казав викопати коло ставу глибокий льох, вимурував грубим каменем, і заніс там цей чародійний збанок, та кілька мішків золотих грошей, які дістав за жінкою від гірського лицаря, і все те зачинив залізними дверми. Однак це щастя молодого лицаря не давало спокою чарівникови, і присягнув скорше не відпочати, доки не відбере чародійного збанка. Одного разу молодий лицар удався на лови, зіставляючи дома саму жінку. А щоби хто не закрався до льоху, то збанок віддав в руки жінці, та приказав берегти його, як ока в голові. Дізнався о цім чарівник, закрався в ночі до замку, хватив за збанок, взяв його до уст і тут вмить явився йому дух, якому чарівник казав перенести замок разом з жінкою о сто миль дальше. А коли молодий лицар вернув з ловів не застав ані замку ані жінки.

Великий смуток перешив його серце, бо догадався, що це ніщо иншого не сталося, як

тільки чарівник украв йому щастя; отже пішов лицар в світ шукати свойого замку і жінки. Ходив, сумуючи, молодий лицар цілий рік, питаючи скрізь про свій замок, нарешті уходить в густий, дикий ліс, бачить якийсь замок, підходить близше і пізнає свій замок. Не надумуючися богацько, вбігає до замку прямо до своєї кімнати, бачить свою жінку привязану ланцом до стола, сидячу на ослоні, а на столику перед нею стоїт чародійний збанок. Урадована жінка, коли побачила перед собою свого коханого мужа, закликала: — звивайся швидко, і бери збанок в руки, заки старого чарівника нема, бо він мене що днини тяжко мучить і морить голодом.

Він спіймав в руки збанок, приложив його до уст і тут вмить явився дух, якому приказав лицар в цій хвилі перенести замок на своє місце. І знов станув цей замок в Ходорові

Тоді лицар заніс знова збанок до льоху і замкнув трома міцними залізними дверми. По якімсь часі знова чарівник напав на замок, а дізнавшись, що збанок переховується в льоху, пішов і закляв цей льох, який в цій хвилі запався глибше в землю; а було це досвідком на Великдень.

Кілька сот літ пізніще оповідали старі люде ще таке: Одного разу, дуже досвіта на Великдень, ішла зі Садок одна жінка з малим хлопцем

на воскресну утреню до Ходорова. Ідучи по при льох, зобачила відчинені двері, отже цікава була і заглянула, та побачила стіл, а на столі світилася свічка. Ступила з хлопцем до середини, побачила золотий збанок і цілу купу золотих грошей. Вона, не думаючи богацько, посадила хлопчика на стіл, а сама начала до фартуха згортати гроші. Коли вже назгортала досить, вибігла на двір, висипала гроші на дорогу, а сама чим швидше вернула по хлопця. Однак вже було за пізно, бо двері від льоху зачинилися і дитина зістала в льоху. Настрашилася цего жінка і дала знати о цій пригоді громаді і священикові, який порадив їй, щоби на другий рік о цій самій годині, як начнеся воскресна утреня, пішла до льоху, так може знова льох буде відчинений, і вона забере собі свойого хлопця. Услухала кобіта ради священика. І коли прийшла на другий рік о цій самій годині до льоху, застала знову відчинений льох, а на столі був її хлопчик і бавився булочкою. Вона уже не оглядалася за грішми, тільки чим скоріше вхопила дитину на руки, лиш на жаль не довго тішилася нею, бо дитина за хвильку померла. Коли кобіта оповіла священикові цю пригоду, так громада задумала копати, щоби добутися до льоху. Отже виходила процесія, відправлялося богослуження, а люди копали. Але всьо на дармо,

бо, що лиш докопаються до дверей, то ці знов западаються глибше. І дали люди спокій, і так льох стоїть до нині.

— Ось така то історія ходить між народом о цім льоху; чи правда, це не знаю, так мені оповідали люди, отже коли люди брешуть, так і я з ними! — сказав Антін і усміхаючись подає мені табакерку:

— Ось зажийте собі ще трохи „російської“.

Ходорів, 29. X. 1921.

Сині вогники.

В неділю по вечірни, пішов я на кінець села біля річки, до одного знайомого, щоби відвідати його сина. а мойого „ровесника“. що то по сімох літах вернув з полону з Сибіру. Отже сиджу собі в хаті, біля вікна і бесідую з ним про всячину. Нараз заглянув я крізь вікно, аж тут бачу, гейби за рікою вогонь, а було це около півночи.

— Дивіт, десь горить! — крикнув я переляканий.

Всі піднялись швидко з своїх місць, та до вікна, щоби побачити вогонь, і чужі, що були в хаті, зжахалися вогня, та всіляко собі його толкували. Лиш стара Юрчиха, господиня, не ставала, лиш сиділа під печею на ослоні і хитаючи головою всміхалася чогось.

Я глипнув на стару Юрчиху, і дивно мені стало, чому вона всміхалася.

— Чого посміхаєтеся, певно з нас, що ми так перелякались? — питаю старої.

— Так дітоньки, я сміюся, що ви так боїтесь цего вогню! — сказала з усміхом стара.

— Ну, а як, ще і вогня не лякатися, таже то найбільше нещастя?

— Та, ніби так, але цей вогень не є шкідливий нікому!

— Ну, а ви як знаєте, який це вогень, коли ви навіть не дивитеся?

— Ой дітоньки, знаю я, знаю, цей вогень, вже яких пістьдесять літ його тут бачу!

— Так? — а щож то тут так все горить?

— Гроші!

— Гроші? Та які?

— А... Господь знає які, гроші тай гроші! — Певно золоті! то показується раз або два рази в місяци і горить годину.

— А звідкіля ви це знаєте, що це гроші горять?

— Я так чула ще від свойого діда, якого добре памятаю. Він нераз о цім оповідав.

— То ви нам бабусю оповісьте, що се за вогень?

— Ось послухайте: Припоминаю собі, було то перед різдвяними святами. Одного разу, коли дівчата зійшлися до мене на вечерниці, так, як ось нині, там на карачевщині за рікою, показалася синя полумінь, і так само, як сьогодня хлопці і дівчата були поналякалися. Мій дід, який сидів під печею, усміхнувся лиш і каже:

— Ой дітоньки, це не звичайний вогонь, як ви собі може думаєте, а то, хочете знати, золоті гроші горять. Давно то, дуже давно, може яких тисяч літ вже буде, то за рікою, де нині ті мочари, що звуться „карачевщина“, колись стояв пишний замок поміщика Карачевського. В нього була прекрасна дочка одиначка, яка називалася Ксеня. Коли вона підросла на гарну красавицю, закрався під мури замку з великим військом, оден завзятий рицар, який для цілої околиці пострахом був. Окружив замок і штурмом начав його мури здобувати.

Карачевський, як міг так відпирав напади свого противника, але надаремно, бо пишна урода його одиначки Ксені так тому противникови сподобалася, що жадним правом не хотів без неї вступитися. Довго тягнулася та облога замку.

Закоханий ворог нарешті післав сватів до Ксені, запевнюючи її батькові вічисту згоду, єли він віддасть йому Ксеню за жену. Для спокою батька і підданих Ксеня приняла його освідчення, віддала свою руку рицарові злому, мов бісовому батькові. Однако на ніщо не здалася доброта гарної Ксені. Новий пан начав дико обходитися з підданими, гнобив всіх як найлютіще, а коли милосерна його жена, Ксеня, станула в обороні своїх підданих, приказав своїм посіпакам піймати її і вивезти далеко в ліс та убити її там.

Однако не так склалось, бо, як він, так і його посіпаки, звикли були тільки до лайдацького життя. Отже на першім кроці упилися так, що не тямили нічого і забули давати позір за нею. Вона тимчасом, користаючи з цего, як тільки вони поспули, нишком викралася з обозу до ліса і там начала шукати собі криївки. На другу днину досвіта на всі сторони розбіглися посіпаки шукати Ксені, боячися свойого рицаря, однак даремно. Раді не раді, мусіли вернутися до свойого пана і оповісти йому цілу пригоду. Як лев заричав він зі злости, укарав посіпак строго і сейчас вислав погоню за Ксенею.

Обложили ліс зі всіх сторін, і знайшли нещасливу Ксеню в глибоких ярах і там, по приказу звірського рицаря, привязано її до дерева, щоби заморити голодом. Страшні це були муки

для нещасливої; конаючи лила гіркі сльози над своєю нещасливою долею. Зі сльоз її отворився ручай, з чистою, здоровою водою. Пізніще на цім місци була керниця, з якої ще до нині є знак, а це місце, де вона свої гіркі сльози проливала нині вохке, хоча стоїть на горі. Довкола цього місця гарне урожайне поле, а його не орють, там лиш виростає дика трава, як звичайно на мочарах. Не довго цей лютий рицар проживав в замку Ксені, бо тільки два місяці. Господь Бог, котрий не міг більше дивитися на його звірства, покарав його тяжко. Одного разу, коли справляв бенкет, та пив дорогі вина при співах і гучній музиці, угощаючи в сеце роспустниці, затряслася земля і весь замок з його маєтком і з всіми, хто там лише був, запався глибоко під землю, а на місци тім стала трясавиця. А мав він одну кімнату, в котрій було повно золота і срібла: отже кожного місяця, раз або два рази, вибухає з цего місця синя полумінь. Кажуть, що це горять золоті і срібні гроші цего рицаря, який за ці гроші був продав чортови душу.

Ходорів, 10. XI. 1921.

Селянська Бібліотека

Видавництва „Русалка“

під редакцією С. Калинця

випустила досі слідуючі книжечки:

1. С. Калинець: „З під рідної стріхи“, вірші; з портретом автора. (Зміст: I. З під рідної стріхи; II. З над берегів Дунаю; III. З крівавих літ; IV. Пісні полонено). 32 стор . . . . . .

2. С. Калинець: „Торбина сміху, людям на втіху“, жарти й дотепи. 16 стор. .

3. Гр. Марусин: „Народній флірт“, весела товариська-забава. Хто хоче знати: 1) Який він та яка його доля? 2) Яка його мила? 3) Що скаже йому його мила? 4) Яка його жінка? 5) Що в світі чувати? — сей найде у „Нар. флірті“ відповідь на усі ці запитання . . . . . .

4. С. Калинець: „Леґенди“ про Ісуса Христа, зібрані з уст народа, з ілюстраціями. (Зміст: Колося, Осикове дерево, Ангел Хоронитель, Незабудька, Рута, Суниця, Губи, Медвідь, Крет, Кінь, Свиня, Червоні маки, Два брати, Писанки, Ластівка, Бузьок). 24 стор. .

5. С. Калинець: „По другім світі“, ілюстрована поема в 3 частинах, з прольоґом. (Зміст: Прольоґ, I. Пекло, II. Чистилище, III. Рай). В книжці описані муки грішників у пеклі, та щасливе життя душ у раю . .

6. С. Калинець: „Було, та мохом поросло“. Народні леґенди-перекази .

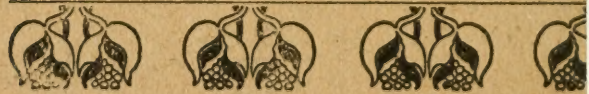

MB
1-10-84

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY